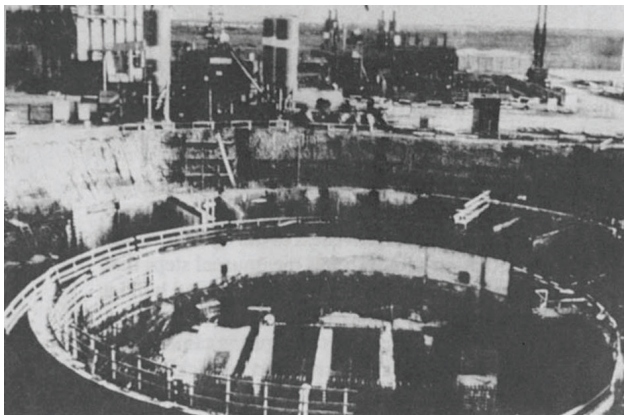

ממניעה להתעה: אתגרים במעבר למזרח תיכון גרעיני - ד"ר ישי (ג'סי) פרס

ד"ר ישי (ג'סי) פרס הוא סגן הנשיא לאסטרטגיה במכון הישראלי לדמוקרטיה ומחבר הספר **שנית לא תיפול: איך ישראל תשרוד במזרח תיכון גרעיני** (הוצאת כנרת, זמורה, דביר, סדרת "הקיפוד והשועל", 2022).

תקציר

מאמר זה משרטט שלוש דילמות הצפויות ללוות את המעבר למזרח תיכון גרעיני על סמך שורה של תקדימים היסטוריים. הראשונה, נקודת המעבר ממדיניות של מניעה למדיניות של הרתעה. השנייה, סוג ההרתעה שתידרש לישראל בזירה הגרעינית החדשה. השלישית, אופן ההתמודדות עם הטרור בתנאים של איום גרעיני. אף שחלון ההזדמנות לפעולת מנע צבאית עשוי להיות פתוח גם לאחר השגת יכולת גרעינית צבאית בידי האויב, יש צורך לרענן את תפיסת ההרתעה של ישראל נגד יריבים גרעיניים שלא בהכרח יאמצו את תכתיבי מאזן האימה. כן יש להביא בחשבון את הקושי בשמירה על חופש פעולה צבאי נגד ארגוני טרור הפועלים בחסות מטריית הגנה גרעינית.

הכור 'אוסיראק' (תמוז) בעיראק בשעת בנייתו, (מקור: ויקיפדיה).

מבוא

למוחרת השמדת הכור הגרעיני בעיראק יצא ראש הממשלה המנוח מנחם בגין בהכרזה היסטורית, שהפכה למדיניות לא רשמית של כל ממשלות ישראל מאז ועד היום: "אנחנו בשום תנאי לא נרשה לאויב לפתח נגד עמנו נשק להשמדה המונית. נגן על אזרחי ישראל, ובעוד מועד, בכל האמצעים העומדים לרשותנו" (נקדימון, 2007, עמ' 265).

בצדק הציבה מדינת ישראל את שלילת היכולת הגרעינית מאויביה בראש סדר העדיפויות הלאומי, מתוך הנחה שהתחמשותו של משטר עויין בנשק מסוג זה תציב איום קיומי על המפעל הציוני. הקו שתווה בגין היווה את הבסיס למהלך סיכול אזורי מרשים, ששיאו בהפצצת הכור העיראקי ב־1981, בהפצצת הכור הסורי ב־2007, ובמאמצים מתמשכים נגד פרויקט הגרעין האיראני החל משנות התשעים ועד היום.

אולם מי מבטיח שמאמצים אלה יצליחו לעד? אל מול גודל האיום הנשקף מנשק גרעיני בעבור מדינה פגיעה כישראל, מדיניות אחראית חייבת להכיר באפשרות שמאמץ הסיכול עלול בסופו של דבר להיכשל. ההסתברות לכך עולה בשנים האחרונות נוכח התקדמות פרויקט הגרעין האיראני, היחלשות מחויבותה של ארצות־הברית למאמץ הבלימה, והמגבלות המבצעיות הנערמות בפני פעולה עצמאית של צה"ל. אפשר לקוות שמהפכנים איראניים או טייסים אמריקאים יעשו בשבילנו את העבודה. אבל צריך גם לקחת בחשבון שלסיפור הגרעיני האיראני יכול להיות סוף צפון קוריאני.

מאמר זה משרטט שלוש דילמות הצפויות ללוות את המעבר למזרח תיכון גרעיני על סמך שורה של תקדימים היסטוריים. הדילמה הראשונה היא לגבי נקודת המעבר ממדיניות של מניעה למדיניות של הרתעה. הדילמה השנייה היא לגבי סוג ההרתעה שתידרש לישראל אל מול יריבים גרעיניים. הדילמה השלישית נוגעת באופן ההתמודדות עם הטרור בתנאים של איום גרעיני.

עצם ההתמודדות עם שאלות אלה חורגת ממוסכמות הדיון הציבורי בישראל, שאיננו פתוח לאפשרות של התגרענות אזורית, ומוגבל ממילא על ידי מדיניות העמימות. הקושי בחשיבה על "היום שאחרי" טמון בכך שהיא חותרת לכאורה תחת המחויבות למאמץ המניעה. בעבור חלקים נרחבים במערכת הביטחון עצם ההכרה באפשרות של איראן גרעינית (הביטוי המוחשי והמאיים ביותר של התגרענות אזורית) מהווה סוג של כפירה. למען הסר ספק: גם מחבר מאמר זה רואה באיראן גרעינית איום חמור מאין כמותו, שסיכולו מצדיק צעדים מרחיקי לכת, כולל מלחמה. תשובתו לקורא הספקן משולשת: ראשית, נוכח גודל האיום, הטמנת הראש בחול עלולה להסתבר בדיעבד ככפירה חמורה בהרבה. לקריסה פתאומית של "דוקטרינת בגין", בין אם בשל הפתעה אסטרטגית, מבצע צבאי שנכשל, או החלטה מדינית להימנע ממלחמה בשל מחיריה – עלולות להיות השלכות הרסניות. שנית, בפועל, ישראל כבר הכירה, במעשיה אם לא בהצהרותיה,

שלדוקטרינת בגין יש תאריך תפוגה. אני סבור שהכרה זו באה לידי ביטוי בולט בהחלטה להצטייד בצוללות הדולפין בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה. אולם היא טרם חלחה מחוץ למעגלים מצומצמים מאוד העוסקים ביכולת הגרעינית עצמה – להבדיל מן המאמץ לשלול אותה מאויבינו. התוצאה היא שהסודיות האופפת, בצדק, את פרויקט הגרעין הישראלי, מאפילה, שלא בצדק, גם על ההתחבטות העקרונית החשובה לגבי אופן ההתמודדות עם איום גרעיני עתידי. התשובה השלישית, הציונות התמודדה בעבר עם אתגרים מורכבים המחייבים אימוץ אסטרטגיה בעלת מתח פנימי מובנה. בולטת בהקשר זה מדיניותו של בן-גוריון בזמן מלחמת העולם השנייה: "נילחם בספר הלבן כאילו אין מלחמה בהיטלר, ונילחם בהיטלר כאילו אין ספר לבן." אפשר וצריך לעשות הכול כדי לדחות עד כמה שאפשר את היום שבו נתבשר על ניסוי גרעיני ממזרח. אפשר וצריך להתכונן במקביל ליום העגום שלמוחרת.

המעבר ממניעה להרתעה

בנאומו המפורסם בעצרת האומות המאוחדות בספטמבר 2012, הניף ראש הממשלה בנימין נתניהו כרזה ועליה איור של פצצה על פתיל שהייה. קו אופקי לצד המספר 70% סימן את "השלב הראשון". ברגע השיא של הנאום שלף נתניהו טוש ושרטט קו אדום לצד המספר 90% ומתחת כתב "השלב הסופי". המסר של נתניהו אל נציגי האומות היה ברור: איראן מתקרבת אל נקודת האל-חזור במסעה אל עבר פצצה גרעינית. הזמן הנותר לפעולה (דיפלומטית או צבאית) הולך ואוזל. מבקרים הזדרזו לתקוף את התרגיל התקשורתי, שכבש כותרות בכל העולם. מומחים אחדים, שהניחו שהאחוזים בתרשים מתייחסים לרמות ההעשרה של האורניום, הלינו על כך שראש הממשלה התמקד בל"ז הפקת החומר הבקיע, תוך שהוא מתעלם מן הזמן הדרוש לפיתוח ראש הקרב. אחרים ציינו שרמת העשרה של 70% היא חסרת משמעות מיוחדת בדרך לפצצה. הפולמוס הציבורי הרועש, אשר האפיל על ויכוח שקט וחשוב יותר שהתנהל אז בין ישראל לממשל האמריקאי, המחיש אמת בסיסית: "נקודת האל-חזור" היא במידה רבה בעיני המתבונן. ומיקומה תלוי באופן הגדרתה.

מטרתי כאן איננה לספק הגדרה שכזו אלא לחדד את ההבחנה בין הנקודה שבה כבר אי אפשר לעצור את הפיכתה של מדינה למדינה "גרעינית", לבין הנקודה שבה כוחותיה הגרעיניים הופכים חסינים מתקיפה. אפשר להתווכח על תנאי ההצטרפות למועדון הגרעין (האם, למשל, מספיק להרכיב פצצה גרעינית מבלי לנסות אותה?) אבל השאלות החשובות ביותר בהקשר הביטחוני הן: מהי הנקודה שאחריה פעולה צבאית להשמדת תשתיות הגרעין של האויב כבר איננה באה בחשבון? מהי הנקודה שבה משלימים עם הפיכתו של אויב לגרעיני? ובעצם: מתי עוברים ממניעה להרתעה? התשובה לשאלות אלו, כפי שתלמד אותנו סקירה של ההתמודדות האמריקאית עימן בשלושה מקרים שונים, איננה פשוטה כלל ועיקר.

נתחיל במקרה הראשון בהיסטוריה של יריבות גרעינית, זו בין ארצות־הברית לבריית־המועצות אחרי מלחמת העולם השנייה. העידן הגרעיני החל במונופול אמריקאי. רבים הניחו שמצב זה יימשך שני עשורים; בפועל, הוא שרד רק ארבע שנים. באוגוסט 1949 ביצעה ברית־המועצות פיצוץ גרעיני ניסיוני והפכה למדינה הגרעינית השנייה בתבל. אולם התפתחות זאת, דרמטית ככל שהייתה, לא שינתה מהיסוד את תמונת המצב האסטרטגית. הסובייטים המשיכו ליהנות מעליונות קונבנציונאלית בשדה המערכה המרכזי של המלחמה הקרה באירופה, ואילו האמריקאים המשיכו ליהנות מפירות המונופול הגרעיני במישור האסטרטגי. זאת משום שעד אמצע שנות החמישים, לא הייתה לסובייטים יכולת ממשית לשגר את הפצצות המעטות שהיו ברשותם לארצות־הברית. עד אמצע שנות החמישים, לא היו ברשותם מפציצים בעלי טווח מספק, ואילו הטילים הבינ־יבשתיים הראשונים נכנסו לשירות רק ב־1959. בפועל, התחמשותם הראשונית של הסובייטים בפצצות אטום רק הגדילה את תחושת הפגיעות שלהם ונתנה תמריץ לאמריקאים להשמיד את הארסנל הבוסרי של היריב בטרם יתעצם (Holloway, 1994, pp. 243–244, 267–271).

קשה להעריך עד כמה התקרבו האמריקאים ליציאה למלחמת מנע בשנות החמישים המוקדמות. נראה שהנשיא טרומן הסתייג מכך, ואילו הנשיא אייזנהאואר היה פתוח יותר לרעיון (Goldstein, 2006, pp. 37–41). מדהימה העובדה, שאפילו הניסוי הסובייטי בפצצת מימן, באוגוסט 1953, לא חתם את הדיון על פעולת מנע אמריקאית. כחודש לאחר הניסוי כתב הנשיא למזכיר המדינה שלו ג'ון פוסטר דאלס: "בתנאים אלה נכפית עלינו השאלה האם חובתנו כלפי הדורות הבאים איננה מחייבת אותנו ליזום מלחמה בשעת הכושר המתאימה ביותר" (Trachtenberg, 1991, p. 140).

לגבי עובדה אחת אין ספק: תוכניות המלחמה האמריקאיות הלכו והתבססו על עיקרון המהלומה המקדימה. כפי שביטא זאת אייזנהאואר: "הסיכוי היחידי שלנו לנצח במלחמת עולם שלישית נגד ברית־המועצות הוא באמצעות שיתוק האויב בתחילת המלחמה" (Trachtenberg, 1999, p. 159). כך, למשל, האסטרטגיה שגיבשה ברית נאט"ו להגנה על אירופה המערבית מפני פלישה סובייטית בדצמבר 1954, התבססה על הנחתת מהלומה גרעינית מסיבית על כוחות הצבא הרוסי באירופה ועל תשתיות הגרעין והתעשייה הצבאית בבריית־המועצות. אמנם לא הייתה זו "מלחמת מנע" קלאסית, אבל התוכנית גילמה תפיסה שאפשר וחיוני להשמיד את תשתיות הגרעין של האויב בהינתן הזדמנות פוליטית. העובדה שתוכנית זו מעולם לא יצאה אל הפועל לא צריכה להטעות: שנים אחרי שברית־המועצות חצתה את "נקודת האל־חזור" עוד התבססו תוכניות המלחמה האמריקאיות על מכת פתיחה גרעינית. למעשה, עד סוף שנות החמישים, הודות לפער עצום בסדר הכוחות הגרעיניים, בכושר ההפצה האווירי, ובמודיעין, היה לאמריקאים סיכוי טוב להשמיד את הארסנל הסובייטי על הקרקע ולצאת בלא פגע (גרעיני, לפחות) מהאירוע. כך הם התכוונו לעשות במצב שבו מלחמה עם ברית־

המועצות נראתה בלתי נמנעת, ובוודאי עם פריצתה של מלחמה כזו (Lieber and Press, 2020, pp. 43–59; Holloway, 1994, pp. 245–250).

תקדים מעניין נוסף הוא יחסה של ארצות-הברית להבשלת פרויקט הגרעין של סין. בשנות השישים המוקדמות עקבו בכירי הממשל האמריקאי בדאגה אחר התפתחות פרויקט הגרעין הסיני. בראשית 1963 התייחס הנשיא ג'ון קנדי בשיחות סגורות לסכנה שסין תתחמש בנשק גרעיני כאל "הבעיה החמורה ביותר הניצבת בפני העולם היום" (Gavin and Rapp-Hooper, n.d., p. 16). קנדי העדיף לבלום את דרכה של סין לפצצה באמצעות אמנה נגד ניסויים גרעיניים, תוך שיתוף פעולה עם ברית-המועצות, אך בה בעת הנחה את צבא ארצות-הברית להכין תוכניות לתקיפה צבאית של מתקני הגרעין הסיניים (Whitlark, 2021, pp. 72–75).

לאחר שקנדי נרצח, המשיך ממשל ג'ונסון לבחון את האופציה הצבאית. שתי החלופות המובילות היו תקיפה אווירית ופעולת קומנדו. הדיונים הגיעו לשיא בספטמבר 1964, עם קבלת מודיעין מוצק על ניסוי אטומי קרב במתקן הניסויים בלופ נור. ג'ונסון, כמו קודמו, העדיף לפעול בתיאום עם הסובייטים, אך אלה לא התרגשו מההתקדמות הסינית אל עבר פצצה ופסלו על הסף אפשרות של שיתוף פעולה עם היריבה הקפיטליסטית נגד האחות הקומוניסטית – על אף הקרע המעמיק בין ברית-המועצות לסיין. חשוב מכך, ג'ונסון הסתייג מביצוע תקיפה אמריקאית עצמאית יזומה בלא התגרות סינית. עמדו לנגד עיניו כמה שיקולים כבדי משקל, ביניהם ההסתייגות הנורמטיבית ממתקפת פתע, הדאגה שמא הפעולה תוביל להתרחבות המלחמה בווייטנאם, וחשש מהסתבכות ערב הבחירות לנשיאות. לשיקולים אלה הצטרפה ההנחה שכל פעולה צבאית תעכב את הפרויקט הסיני בשנים ספורות בלבד, כמו גם העובדה שבכל מקרה יעברו שנים רבות עד שכוחות הגרעין של סין יוכלו לאיים ישירות על ארצות-הברית. בנסיבות אלה, החליט הממשל שלא לעצור בכוח את קיום הניסוי הגרעיני הסיני, שבוצע בהצלחה ב־16 באוקטובר 1964 (Burr and Richelson, 2000, pp. 54–99; Goldstein, 2006, pp. 56–75).

האמריקאים המשיכו לעצב את תוכניות המלחמה שלהם באסיה, כפי שנהגו באירופה, סביב תקיפה נרחבת ומוקדמת על תשתיות הגרעין הסיניות. אך ארצות-הברית השלימה למעשה עם הפיכתה של הרפובליקה העממית למעצמה גרעינית, ורעיון מלחמת המנע ירד מסדר היום. חשוב להדגיש: התמורה בגישה האמריקאית לא נבעה מאפקט הרתעתי מיוחד שחוללה הפצצה הסינית, אלא מתוקף אותם שיקולים שעצרו את הפעולה הצבאית בשנים שלפני השלמת פיתוחה. כמו במקרה הסובייטי, עצם חציית סף היכולת הגרעינית לא שינתה מאומה ביחסי הכוחות הצבאיים בין ארצות-הברית לסיין ולא שללה באופן עקרוני אפשרות של תקיפה. המרחק בין פיצוץ ניסיוני ליכולת מבצעית נותר גדול, והמרחק ליצירת איום ממשי על המולדת האמריקאית היה גדול עוד יותר – בעיקר בגלל הפיגור הסיני בתחום הטילים. כפי שביטא זאת הנשיא ג'ונסון בזיכרונותיו: "לא הייתי מוטרד באשר לעתיד המייד. דרך ארוכה ויקרה הפרידה בין פיצוץ גרעיני לפיתוח טילים

עוצמתיים ומדויקים שיכלו לשאת חימוש גרעיני על פני ימים ויבשות...יהא זה נשיא עתידי אשר יצטרך להתמודד עם השאלה כיצד לנהוג במצב הזה" (Whitlark, 2021, p. 78). למעשה, רק בראשית שנות השמונים, עם כניסתם לשירות של הטילים הבליסטיים הבין־יבשתיים הראשונים, והצבת טילים גרעיניים על צוללות, השיגה הרפובליקה העממית חסינות משמעותית מפני מהלומה מקדימה אמריקאית (Fravel, 2019, pp. 239–240; Goldstein, 2006, pp. 72–74).

דילמה דומה ליוותה את יחסה של ארצות־הברית להבשלת פרויקט הגרעין של צפון קוריאה. ב־1993 חסם מנהיג צפון קוריאה קים אל סונג את גישתם של פקחי הסוכנות הבין־לאומית לאנרגייה אטומית, למערך הכורים הגרעיניים ביונגביון ואיים לפרוש מן האמנה נגד תפוצת נשק גרעיני. כוח משימה שהוקם בהוראת שר ההגנה לאס אספין הגיע למסקנה שאפשר לעצור את פרויקט הגרעין הצפון קוריאני באמצעות השטחת הכורים מן האוויר, והצבא אף החל להתכונן לכך. אך היה ברור שאת המחיר על השמדת תשתיות הגרעין של קים ישלמו אזרחי סיאול, שכבר אז חיו תחת אימת הארטילריה הצפון קוריאנית (Gavin and Rapp, n.d., pp. 23–29; Hooper, n.d., pp. 108–116; Whitlark, 2021, pp. 108–116).

באביב 1994 הגיע המשבר לשיאו עם הכרזת המשטר בפיוניאנג על כוונתו לשלוף את מוטות הדלק מאחד הכורים ביונגביון לקראת עיבודם האפשרי במתקן סמוך להפרדת פלוטוניום. יורשו של לאס אספין, כשר ההגנה, וויליאם פרי, העיד בדיעבד על משמעות האירוע: "עמדנו בפני האפשרות המסוכנת ביותר שבתוך מספר חודשים תהיינה לצפון קוריאה חמש או שש פצצות גרעיניות... הערכתי שהתפתחות זו תציב סיכון בלתי מתקבל על הדעת ושעל ארצות־הברית לשאוף לאיונו של פרויקט הגרעין של צפון קוריאה" (Whitlark, 2021, p. 112). הממשל הטיל סנקציות על צפון קוריאה ובמקביל העצים את ההכנות לתקיפה. אך על ההכנות העיבו הערכות המחיר של מלחמה כוללת בחצי האי הקוריאני: 52,000 אבדות אמריקאיות, 490,000 דרום קוריאניות, אבדות רבות גם בצד הצפון קוריאני ונזק כלכלי שנאמד ב־61 מיליארד דולר (שם, עמ' 114). קשה לדעת אם הנשיא קלינטון היה נותן את ההוראה בסופו של דבר, שכן באמצע דיון מכריע על משלוח כוחות לדרום קוריאה ב־16 ביוני, הגיעה שיחת טלפון מן הנשיא לשעבר ג'ימי קרטר, ובפיו בשורה על פריצת דרך דיפלומטית. קרטר, שנסע לפיוניאנג לנסות למצוא מוצא מן המשבר, הגיעה להסכמה עם קים אל סונג על החזרת הפקחים ועל הקפאת פרויקט הגרעין הצפון קוריאני (או לפחות את מסלול הפלוטוניום שלו). הסדר זה החזיק מעמד עד פרישתה של צפון קוריאה מן האמנה נגד תפוצת נשק גרעיני ב־2003.

ב־2006 ביצעה צפון קוריאה ניסוי גרעיני ראשון והפכה באופן רשמי למדינה גרעינית. אך גם כאן, היה מרחק רב בין השגת יכולת גרעינית ראשונית להקמת כוח גרעיני מבצעי שיכול היה לאיים על ארצות־הברית ועל בעלות בריתה. בזכות העליונות האווירית והמודיעינית המוחלטת של ארצות־הברית, תקיפה יזומה על תשתיות הגרעין של צפון קוריאה נותרה אפשרית גם בשנים שלאחר 2006. אבל

יורשיו של קים אל סונג לא עמדו מלכת. ב־2016 השלים נכדו – קים ג'ונג און – את פיתוחו של ראש קרב הניתן להרכבה על טיל בליסטי (Panda, 2020, pp. 121–125). ב־2017 ביצעה צפון קוריאה ניסוי בטיל בליסטי בעל טווח בין־יבשתי, וחודשיים אחר כך ביצעה פיצוץ ניסיוני, שישי במספר, הפעם של פצצת מימן. השגת היכולת לאיים על ערי ארצות־הברית בפצצות תרמוגרעיניות הכניסה את קים ג'ונג און אל מרחב החסינות. והקונצנזוס בין רוב המומחים האזרחיים האמריקאים כיום הוא שהגיעה העת להשלים עם הפיכתה של צפון קוריאה למעצמה גרעינית (Lewis, 2022).¹

מה אפשר ללמוד מתקדימים אלה על "נקודת האל־חזור" בהקשר המזרח תיכוני? לא ניתן להקיש ישירות מן התקדים המעצמתי למסלול ההתפתחות העתידי של סכסוך גרעיני ישראל–איראני, בין השאר משום שמערך הטילים האיראני מפותח בהרבה בהשוואה לזה של מעצמות העל לפני שבעים שנה, ואילו פגיעותה של ישראל למתקפת־נגד גרעינית גדולה לאין שיעור מזו של מעצמה יבשתית. במקרה הישראלי, ייתכן אף ש"נקודת האל־חזור" המבצעית כבר נחצתה, עוד לפני שהאיראנים הגיעו בכלל ליכולת גרעינית צבאית, זאת בזכות הארסנל הקונבנציונאלי העצום של חזבאללה – המזכיר את משוואת ההרתעה הקונבנציונאלית שמציבה צפון קוריאה מול הדרום. מנגד, העובדה שנשיא אמריקאי הרהר באפשרות ליזום מלחמת מנע מול מעצמה גרעינית שזה עתה פיתחה פצצת מימן מלמדת שיש איומים שהסרתם עשויה להצדיק, לפחות בעיני מנהיגים מסוימים, תשלום מחירים כבדים מאוד. במובן זה, אפשר שנקודת האל־חזור המבצעית נמצאת עוד הרחק לפנינו: העליונות המיוחסת לישראל בתחום הגרעין, בצירוף יתרונותיה באוויר, במודיעין ובתחום ההגנה מפני טילים, תותיר את חלון ההזדמנות לפעולה צבאית פתוח שנים רבות אל תוך העידן הגרעיני של המזרח התיכון.

המתקן באראק לייצור מים כבדים, (מקור: ויקיפדיה).

1 חריג בהקשר זה הוא יועצו השלישי לביטחון לאומי של הנשיא טראמפ. בזכרונותיו מתאר בולטון כיצד (אמנם לפני כניסתו לתפקיד, בדצמבר 2017) המליץ לנשיא לשקול מתקפה יזומה על כוחות הגרעין של צפון קוריאה לפני שיהיה מאוחר מדי, גם במחיר מלחמה כוללת על חצי האי הקוריאני (Bolton, 2021, p. 11). על התמיכה המתמשכת בפעולת מנע בתוך הממשל האמריקאי, ראו גם Panda, 2020, pp. 291–298.

דילמת ההרתעה האסטרטגית²

אם תגיע ישראל יום אחד למסקנה שאין לה ברירה אלא להשלים עם הפיכתה של יריבה אזורית למעצמה גרעינית היא תידרש לחשוב על דרכים לצמצם את הסתברות התממשותו של האיום החדש. המעבר ממניעה להרתעה יחייב את ישראל לעדכן את תפיסת ההרתעה האסטרטגית שלה, אשר עד כה (לפי פרסומים זרים) גובשה במעמד צד אחד. בעתיד, בשונה מן העבר, האפשרויות העומדות בפני ישראל תיגזרנה במידה רבה מן האופן שבו תבחרנה יריבותיה לנהוג בגרעין. לכן התשובה לשאלה "מה תעשה איראן עם הפצה?" היא בעלת משמעות עצומה. אי אפשר כמובן לחזות את מדיניות הגרעין האיראנית במדויק, אך ההיסטוריה מספקת תובנות חשובות.

ביובל האחרון התפתחו בעולם שלושה מודלים שונים ביחס לבניין הכוח הגרעיני ולתורת הפעלתו. בעגה המקצועית, מודלים אלו נקראים יציבות (postures). הבחירה ביציבה מושפעת בעיקר מסוג האיום שעומו מתמודדת המדינה הגרעינית, אך גם מאופי המשטר, מבשלות כוחו הגרעיני, ומטיב יחסיו עם המעצמות (Narang, 2014, p. 4).

המודל הראשון רואה בפצה מכשיר מדיני לפנאום סכסוכים. תכליתה של "היציבה המזרזת" היא לכפות התערבות של מעצמה ידידותית במערכה צבאית מסוכנת באמצעות נפנוף בחרב הגרעינית (למשל, ביצוע פיצוץ ראוה). מדיניות זו מאפיינת מדינות גרעיניות חדשות, שיש להן כוח גרעיני בוסרי ובעלת־ברית חזקה מקרב המעצמות. היא אומצה בעבר על־ידי פקיסטן ועלידי משטר האפרטהייד של דרום אפריקה.

המודל השני תופס את הפצה כמכשיר הרתעה אסטרטגי, שנועד למנוע מתקפה גרעינית (ובמקרים מסוימים גם כימית וביולוגית) באמצעות איום בענישה גרעינית. "היציבה התגובתית" מושתתת על יכולת אמינה להנחית מכת נגד הרסנית גם נגד אויב שפתח במתקפה גרעינית. היא מתאפיינת בדרך כלל בכוח גרעיני קטן יחסית אך בעל שרידות גבוהה, המכוון אל עבר מרכזי האוכלוסין של האויב. זו הגישה המאפיינת (בהבדלים מסוימים) את כוחות הגרעין של סין, של הודו, של צרפת ושל בריטניה.

המודל השלישי מרחיב את גבולות הרתעה הגרעינית ומייעד את הנשק הגרעיני לא רק למניעת מתקפה בלתי קונבנציונאלית אלא למניעה או עצירה של פלישה יבשתית. "היציבה הקרבית" (או "הסלמה אסימטרית") מושתתת על נכונות לעשות שימוש יזום בחימוש גרעיני על מנת להכריע מערכה קונבנציונאלית המציבה איום חמור על המשטר או על המדינה. בעוד שהיציבה התגובתית מושתתת על עיקרון ה"הרתעה באמצעות ענישה" (deterrence by punishment), היציבה הקרבית חוזרת לתפיסה הקלאסית של "הרתעה באמצעות שלילה" (deterrence)

2 הדיון בחלק זה לקוח ברובו מתוך ספרי שנית לא תיפול: איך ישראל תשרוד במזרח תיכון גרעיני בהוצאת כנרת, זמורה, דביר.

(by denial). מדינות המחזיקות ביציבה קרבית רואות בחימוש הגרעיני אמצעי חריג אך לגיטימי למניעת תבוסה בשדה הקרב. בעבורן, הנשק הגרעיני מהווה קלף מנצח שנועד לשלול מאויב חזק את האפשרות לתרגם עליונות קונבנציונאלית לניצחון צבאי. גישה זו, בשל אופייה המבצעי, מחייבת הקמה של כוח גרעיני גדול, מבוזר ונגיש למפקדי שדה, המוסמכים להפעילו נגד מטרות צבאיות במערכה מתפתחת.

היציבה הקרבית קורצת לכל מדינה הניצבת מול איום קונבנציונאלי משמעותי, ובכלל זה מעצמות כמו ארצות־הברית ורוסיה. אולם עיקרון ההסלמה הגרעינית היזומה קורץ במיוחד למדינות קטנות, כמו פקיסטן וצפון קוריאה, התרות אחר דרך אפקטיבית להרתיע אויב מעצמתי.

כאמור, לבחירה שתעשינה בעתיד יריבותיה של ישראל באשר לאופי כוחן הגרעיני, תהיה השלכה דרמטית על מדיניות ההרתעה הישראלית. אפשר, בדוחק, לדמיין "מאזן אימה" יציב המתקיים בין ישראל לאיראן, למשל, אם תסתפק זו האחרונה ביציבה תגובתית המושתתת על איום בתגובה גרעינית על כל מתקפה גרעינית נגדה. כל עוד שוללים האיראנים שימוש ראשון בגרעין, ולישראל אין שום כוונה לתקוף את איראן בגרעין, הצורך בענישה גרעינית יתבטל וסיכויי המלחמה הגרעינית יפחתו עד מאוד. אך מה אם יבחרו האיראנים ביציבה הקרבית? כוונה איראנית לעשות שימוש יזום בפצצה בזמן מלחמה עלולה לרוקן את איום הענישה הגרעינית מתוקפו ולאץ את ישראל לאמץ גישה דומה – על כל משמעויות הדבר בעבור בניין הכוח הגרעיני ומדיניות הפעלתו.

זה אינו תרחיש מופרך: ככל שהמשטר הנוכחי ישרוד אל תוך העידן הגרעיני, יש יסוד סביר להניח שמנהיגיו יבחרו ביציבה הקרבית. הסיבה נעוצה באיום המרכזי על משטר האייתולות: תקיפה מעצמתית נוסח זו שהכניעה את סדאם חוסיין ב־2003. נוכח יתרונה העצום של ארצות־הברית, נדרש לאיראנים שובר שוויון, שישכנע את האמריקאים לא לתקוף או, למצער, לחדול ממתקפה טרם הפלת המשטר. האיום בענישה גרעינית עלול לא להספיק מול מעצמה שביכולתה לחסל על הקרקע את כושר התגובה של יריב נחות, כמו איראן.

התקדים הרלוונטי בהקשר זה הוא של צפון קוריאה. אפשר היה לחשוב, שמדינה זעירה כמו צפון קוריאה תסתפק בכוח גרעיני קטן על מנת לבסס הרתעה אסטרטגית במסגרת יציבה תגובתית. אך בשנים האחרונות שוקד קים ג'ונג און על פיתוח כוח גרעיני גדול, בעל שרידות גבוהה, שכולל טילים בליסטיים מונעי דלק מוצק, לשלל טווחים, המוצבים על משגרים ניידים ביבשה ובים. מדוע בחרה מדינה ענייה כל כך להשקיע הון עתק בכוח גרעיני שמתאים יותר למעצמה? משום שהיריבה המרכזית שלה היא המעצמה החזקה בתבל. הצפון קוריאנים מעריכים, שהסיכוי היחיד שלהם מול ארצות־הברית טמון בהסלמה מהירה של קונפליקט קונבנציונלי למישור הגרעיני. לשם כך נחוץ להם ארסנל גדול ומבוזר. אילו הסתפק קים ג'ונג און בדוקטרינה תגובתית, ארצות־הברית הייתה עלולה להסתכן במתקפת פתע קונבנציונלית, שתחילתה במכה מדויקת לחיסול פרויקט הגרעין

הצפון הקוריאני, וסופה הפלת המשטר. מול תרחיש זה, רק האיום בהסלמה יזומה למישור הגרעיני מקנה חסינות מפני תקיפה, ומספק תעודת ביטוח מפני ניסיונות לחסל את המשטר מבחוץ (Panda, 2020, p. 8).

ההיגיון הצפון קוריאני עובד כך: אם האמריקאים יחליטו לפלוש, הם ירכזו תחילה כוחות בבסיסים קדמיים בדרום קוריאה, ביפן ובאוקיינוס השקט. במקרה כזה תונחת מכה גרעינית מקדימה על הבסיסים הללו. מכה כזו תסב לאמריקאים אבדות כה קשות, עד שישתכנעו, בלחץ דעת הקהל, לחדול מתוכניות הפלישה. במקרה שהאמריקאים בכל זאת יחליטו להמשיך במבצע, ואם יעזו להשתמש בנשק גרעיני, הקוריאנים שומרים עתודה של טילים בין־בשתיים, שאותם יאיימו לשגר על ערים מרכזיות בארצות־הברית. הנחת העבודה של קים גיונג און היא שאף נשיא אמריקאי לא יקריב את לוס אנג'לס בעבור חיסול המשטר בפיונגיאנג (Panda and Narang, 2017).

הדילמה הצפון קוריאנית דומה מאוד לזו המטרידה את האיראנים. התרחיש הרלוונטי הוא של שתי מלחמות המפרץ נגד עיראק. בשני המקרים, לפלישה האמריקאית קדם שלב של ריכוז כוחות במדינות ידידותיות במפרץ הפרסי. אם האיראנים יחקו את הצפון קוריאנים, הם ישאפו להרכיב על טילים בליסטיים ראשי חץ גרעיניים, שיכוונו בראש ובראשונה לבסיסים שיארחו כוחות אמריקאים. אלו ישוגרו אם וכאשר האיראנים יגיעו למסקנה שמתקפה אמריקאית עליהם היא סכנה ממשית קרובה. וכדי לבטח את עצמם מפני מכת נגד גרעינית, האיראנים ישאפו לפתח גם טילים גרעיניים בין־בשתיים, שיחזיקו את תושבי אירופה, צפון אמריקה וכמובן ישראל, כבני ערובה של החלטות הנשיא בווינגטון.

שימוש יזום בנשק גרעיני במסגרת מלחמה הגנתית על הבית איננו התרחיש היחיד שבו איראן עשויה לאתגר תפיסה הרתעתית המבוססת על היגיון של ענישה. אפשר בהחלט לדמיין מצבים שבהם האיראנים יתפתו לעשות שימוש באיומים גרעיניים לצרכים התקפיים. עיראק מספקת תקדים מדאיג בהקשר זה.

חיל האוויר, כידוע, שם קץ לשאיפותיו הגרעיניות של סדאם חוסיין ביוני 1981, וצבא ארצות־הברית השלים את המלאכה עשור אחר כך. על כן, כל התייחסות לשאלה "מה היה עושה סדאם עם הפצצה?" היא בהכרח ספקולטיבית. אבל הודות לשלל המסמכים שחשפו האמריקאים עם כיבוש בגדד ב־2003, יש בידינו תיעוד של כוונותיו המוצהרות של סדאם, כפי שהושמעו באוזני חבריו להנהגה העיראקית בשנים שלפני הפצצת הכור.

סדאם סבר, שכל עוד הציונים מחזיקים במונופול גרעיני (והוא הניח שלישראל יש מונופול כזה), אין לערבים סיכוי להחזיר את השטחים שנכבשו ב־1967 (ולא כל שכן, להשמיד את ישראל). לכן לעיראק, כטוענת מרכזית לכתר המנהיגות של העולם הערבי, נדרשת פצצה משלה – לא כדי להטילה באופן יזום (מעשה אובדני לנוכח יכולת התגובה המיוחסת לישראל) אלא כדי לנטרל את האיום הגרעיני הישראלי. סדאם הניח, שברגע שעיראק תוכל לענות על איום ישראלי להשמיד את בגדד באיום משלה להשמיד את תל־אביב, היא תנטרל למעשה את כוחה הגרעיני

של ישראל. או אז תיפתח הדלת למערכה קונבנציונלית בתנאים אחרים לגמרי. ייעודה של הפצצה הערבית, לתפיסתו של סדאם, הייתה לשמש חומת מגן, שמאחוריה ינהלו צבאות ערב, בניצוחה של עיראק, מלחמת התשה נגד הישות הציונית, תוך ניצול היתרון הכמותי האדיר של האומה הערבית והחולשה המובנית של תפיסת הביטחון הישראלית, המחייבת הכרעה מהירה בשדה הקרב. למעשה, סדאם ביקש ללמוד מטעותו של נאצר ב־1967, כאשר השכיל לאחד את העולם הערבי אך בזבז את ההזדמנות ההיסטורית על מלחמת בזק הרסנית בתנאים הנוחים לישראל. סדאם התכוון לכפות על ישראל מלחמה רבי־חזיתית וממושכת, מגובה באיום גרעיני אמין (Brands and Palkki, 2011, pp. 133–166).

תוכניותיה של עיראק מלמדות על אחת הסכנות האפשריות במזרח תיכון גרעיני. אפשר לדמיין דוקטרינה איראנית השואבת השראה ממזימותיו של סדאם חוסיין, ובה את מקומם של צבאות ערב תופסים גודי טרור מלבנון, מסוריה ומתימן הפועלים תחת מטרייה גרעינית איראנית. דוגמה זו, בתורה, מצביעה על סכנה נוספת הנובעת מהתחמשות עתידית של איראן בנשק גרעיני: הטשטוש בין טרור למלחמה.

בין שיתוק להכרעה: הרתעה וחופש פעולה במערכה שבין המלחמות³

בזמן המלחמה הקרה דובר רבות על "פרדוקס היציבות/אי־היציבות"⁴. המופע הקלאסי של הפרדוקס הוא מצב שבו שתי יריבות גרעיניות מקיימות הרתעה הדדית אפקטיבית. גם אם אינן שוות בכוחן הגרעיני, לכל אחת מן היריבות יש יכולת להסב נזק בלתי נסבל לשנייה גם לאחר שספגה מכה גרעינית ראשונה. לכן, שתיהן עושות מאמץ גדול למנוע התלקחות של מלחמה כוללת, שתביא, בהסתברות גבוהה, להשמדה הדדית. אפשר לומר שבין שתי המדינות שוררת יציבות אסטרטגית. אלא שעצם החשש ההדדי מפני השמדה עלול לטעת ביטחון מופרז ביכולת להכיל סכסוכים נקודתיים. במצב זה אחת המדינות עלולה להתגרות ביריבתה, מתוך הנחה שזו תימנע מהסלמה. מכאן הפרדוקס: עצם נוכחותו של הנשק הגרעיני עשויה להגביר את הפיתוי לזום התגרויות קטנות, כי ברור שהתגובה עליהן לעולם לא תפתח לכדי מלחמה כוללת.

למעשה, מאזן האימה האסטרטגי, שיש לו אפקט מרסן בכל הקשור לשימוש בגרעין, עלול דווקא להתיר את הרסן להתכתשות בעצימות נמוכה או לוחמה באמצעות שלוחים. וכך, תחת מעטה של יציבות בלתי קונבנציונאלית תפתח אי־יציבות קונבנציונלית. אלא שאין ערובה לכך שהתכתשויות כאלה – חשבו לרגע על מלחמות הפרוקסי בין ארצות־הברית לברית־המועצות בווייטנאם ובאפגניסטאן – לא תצאנה משליטה גם אם אין למנהיגי שני הצדדים עניין בהסלמה. ולכן בסופו של דבר גם אי־יציבות המוגבלת למישור הקונבנציונאלי והת־קונבנציונאלי עלולה

3 חלק זה לקוח ברובו מתוך פרס, שנית לא תיפול, עמ' 192:211.

4 החוקר הראשון שהתייחס באופן שיטתי לפרדוקס זה בשנות השישים היה האסטרטג האמריקאי ג'ון שניידר (Snyder, 1965, 198–199).

לזלוג למישור האסטרטגי ולחולל הסלמה גרעינית. ניתן להמחיש זאת באמצעות האיור הבא, הלקוח מעולם הפיזיקה:⁵

במצב של שיווי משקל יציב הכדור נמצא בתחתית עמק. אם הוא יוצא משיווי משקל ומתחיל לטפס על אחד הצדדים הוא חוזר במהירות למקומו. לעומת זאת, במצב של שיווי משקל בלתי יציב, הכדור נח על פסגת הר. כששיווי המשקל מופר, הכדור מתגלגל למטה אך לא חוזר למקומו. את המצב של יציבות/אי-יציבות ניתן להמחיש באמצעות גבעה דמוית הר געש. הכדור שבלוע נמצא למעשה באזור ריסון מגודר, אך אם יתרחק מדי מנקודת האיזון ויעבור את שפת השקע בפסגה, פוטנציאל ההידרדרות הוא גדול.

המתרחש בתת־היבשת ההודית מאז הצטרפותן הרשמית של הודו ושל פקיסטן למועדון הגרעין ב־1998 מהווה המחשה לפרדוקס וקדימון אפשרי לצפוי לנו במזרח תיכון גרעיני. הודו ופקיסטן שריוות בסכסוך מתמשך מאז הקמתן ב־1947. סלע המחלוקת העיקרי ביניהן הוא הבעלות על חבל קשמיר שבשליטת הודו. פקיסטן רואה בקשמיר שטח כבוש, אך בשל נחיתותה הצבאית, כשלה עד עתה בניסיונותיה לשחררו. ב־1965 חדרו כוחות צבא פקיסטני לחבל הארץ ההררי בניסיון לעורר התקוממות ולנתק את קשמיר מהודו. ההתקוממות המיוחלת לא התממשה, אך בתגובה פלשו ההודים לפקיסטן, והגיעו עד לפאתי העיר לאהור בטרם הושגה הפסקת אש. מאז נשענים הניסיונות הפקיסטניים לשנות את הסטטוס קוו בקשמיר, על סיוע לתנועות מחאה, על מרי אזרחי ועל טרור.

אפשר היה להניח, שגרעון הסכסוך ההיסטורי בין הודו לבין פקיסטן יצנן את להיטות שני הצדדים להרפתקאות צבאיות. אולם במאי 1999, שנה בלבד לאחר ניסויי הגרעין המתקשרים, שלחה פקיסטן כוחות לוחמים, מחופשים לטרוריסטים, לתפוס עמדות בשטח ההודי באזור קרגיל. עמדות אלו חלשו על ציר האספקה המרכזי של הכוחות שהוצבו בקרחון סיאצ'ן שבצפון קשמיר, ואיימו לנתק חבל ארץ אסטרטגי זה משליטה הודית. מעדויות של בכירים פקיסטניים עולה שהרעיון המבצעי היה לכפות על ההודים שינוי טריטוריאלי תוך ניצול החסינות הגרעינית החדשה. ואכן, הממד הגרעיני החדש כפה על ההודים איפוק. על התגרות דומה ב־1965 הודו הגיבה בפלישה לפקיסטן. אך לא הפעם. צבא הודו אמנם יצא למבצע להדיפת הכוחות הפולשים. אך בשונה מהעבר, הכוחות הקפידו

5 תודתי נתונה לקורא האנונימי שהציע את האנלוגיה הפיזיקלית.

לא לחצות את הגבול בקשמיר. חיל האוויר קיבל הוראה מפורשת לא להפציץ מעבר לגבול, והצבא נתבקש לא להרחיב את הלחימה לחזיתות אחרות. סכנת ההסלמה, לצד הלחץ האמריקאי, הייתה סיבה מרכזית להימנעות של הצבא ההודי מתגובה חריפה לפלישה, ובזכותה נשללה האפשרות לפעולה חודרנית באוויר או ביבשה. במקרה זה הצליח צבא הודו להשיב את הסטטוס קוו בקשמיר על כנו, גם תחת מגבלות מאזן האימה החדש. בתוך שבועות אחדים השלימו ההודים את כיבושם מחדש של מוצבי הגבול, הצבא הפקיסטני נסוג מעבר לקו הפרדה, ובהמשך הושגה הפסקת אש בתיווך אמריקאי. למעלה מאלף חיילים נהרגו. זו הייתה ההתנגשות הצבאית החמורה ביותר בין הודו לפקיסטן מאז 1971 (Lavoy, 2009). אולם נוכח הקשרים הסבוכים בין המודיעין הפקיסטני לארגוני הג'יהאד, המבחן הבא היה רק שאלה של זמן. ב־13 בדצמבר 2001 ביצעה חוליה בת חמישה אזרחים פקיסטניים מארגון ג'יישימוחמד תקיפה נועזת על הפרלמנט ההודי, בלב הבירה ניו דלהי. למרבה המזל, רוב המחוקקים עזבו את הבניין זמן קצר לפני התקיפה, ופעולה נחושה של כוחות הביטחון ההודיים מנעה אסון כבד. האירוע הסתיים בכעשרה הרוגים. אך הציבור זעם על הפגיעה הבוטה בסמלי השלטון. ראש הממשלה אטאל ביהארי ואגיפאיי העביר לנשיא מושארף שורה של דרישות, בהן הסגרה של עשרות מחבלים, סגירת בסיסי טרור בשטח פקיסטן, והתנערות רשמית מתמיכה בטרור. במקביל, הוא הורה על גיוס של חצי מיליון חיילים וקידום הכנות לפלישה לחלק הפקיסטני של קשמיר. אלא שתהליך גיוס הכוחות התגלה כמסורבל ואיטי, מה שאפשר לפקיסטן לגייס כוחות מנגד. בינואר 2002 כבר ניצבו מיליון חיילים הודים ופקיסטנים אלו מול אלו משני עברי הגבול. בפעם השנייה מאז תום המלחמה הקרה, שתי מדינות גרעיניות עמדו על סף מלחמה. מושארף, תחת לחץ אמריקאי כבד, התחייב לאסור על שימוש בשטחה של פקיסטן לטובת פעולות טרור בקשמיר והורה על הוצאת ארגוני הטרור מחוץ לחוק. ואגיפאיי לא האמין להבטחותיו של מושארף, אבל גם לא מצא דרך לכפות עליו לעמוד בהן, ולכן הסיג את כוחותיו מהגבול. המשבר הקשה הסתיים בשלום (Perkovich and Dalton, 2016, pp. 75–92; Ganguly and Hagerty, 2005, pp. 63–71; Ganguly, 2016, pp. 167–178).

אך החשד שהפצצה קושרת את ידי ממשלתם הביאה את בכירי הצבא ההודי לחשבון נפש. על רקע המשבר של 2001–2002 עודכנו תוכניות המלחמה ההודיות: לא עוד פלישה מסיבית לעומק פקיסטן, שמחייבת גיוס כוחות מסיבי ועלולה להצית מלחמה גרעינית, אלא סדרה של חדירות יבשתיות מהירות ורדודות שנועדו לתפוס שטח לצורכי מיקוח. תוכנית המלחמה החדשה נודעה בשם "זינוק קר" (Cold Start) (Ganguly and Kapur, 2010, pp. 76–78; Ganguly, 2016, pp. 75–78; Freedman and Michaels, 2019, pp. 593, 596).

ההודים קיוו שבכך מצאו מוצא מן הדילמה המשתקת, שהצרה את צעדיהם מאז גרעון הסכסוך. אולם המוצא היה זמני. שכן הפקיסטנים, בתגובה, פיתחו ארסנל גרעיני טקטי. ההרתעה האסטרטגית הראשונית של פקיסטן נשענה על

טילים לטווח הבינוני, שכוונו אל עבר מרכזי האוכלוסין של הודו. לטילים אלה נוספו עתה טילים קצרי טווח וטילי שיוט לשימוש נגד כוחות חי"ר ושריון הודים, במקרה הצורך, אף על אדמת פקיסטן. המסר היה ברור: אם ההודים חושבים שיוכלו להכיל מלחמה קונבנציונלית באמצעות פלישה מוגבלת שבה ייהנו מיתרון, הם טועים. "זינוק קר" יהפוך במהרה ל"מלחמה חמה".

ואכן, למרות ההבטחות הפקיסטניות, הפיגועים נמשכו. באוקטובר 2005 נהרגו 60 בני אדם בסדרת פיצוצים בשווקי ניו דלהי. ביולי 2006 נהרגו 180 בני אדם מפיצוצים ברכבות בעיר מומבאי. ובנובמבר 2008, בהתקפה אכזרית ומתוקשרת של לשכראיטיבה על מומבאי, נהרגו 166 בני אדם, בהם שישה ישראלים בבית חב"ד, ונפצעו כ-300. שוב תבע הציבור ההודי נקמה. שוב הבינה הממשלה שידיה כבולות. האפשרות לתקוף את בסיסי המחבלים בפקיסטן נשקלה ונפסלה. מדוע? היו גורמים אחדים לריסון ההודי, אך אין ספק שלפצצה הפקיסטנית היה אפקט מצנן משמעותי על מקבלי ההחלטות בניו דלהי (Perkovich and Dalton, 2016, pp. 1–2; Ganguly, 2016, pp. 198–202; Reidel, 2013, p. 22).

למעשה, כפי שמראה החוקר סי' פול קאפור בספרו הגיהאד כאסטרטגיית-על, הפקיסטנים הפכו את הטרור והאטום לשני יסודות משלימים בתפיסת הביטחון שלהם. הטרור מאפשר לגורמים בתוך הממשל הפקיסטני להמשיך לקדם אינטרסים צבאיים ומדיניים – כמו שינוי הסטטוס קוו בקשמיר – בעלות נמוכה יחסית. ואילו ההרתעה הגרעינית מבטיחה, שהשימוש בטרור לא יוביל למלחמה קונבנציונלית, שבה אין להם סיכוי לנצח (Kapur, 2017, pp. 69–70).

היכן כל זה פוגש אותנו? במשך רוב שנות קיומה הזכיר מצבה האסטרטגי של ישראל את זה של פקיסטן: מדינה קטנה (ביחס לאויביה), הסובלת מפגיעות קשה לפלישה יבשתית, שאותה רק הגרעין, במקרה קיצון, יכול אולי לעצור. אולם בעתיד הגרעיני אנו עלולים למצוא את עצמנו באותה הסירה דווקא עם הודו: מדינת לאום דמוקרטית, החותרות לשמירה על הסטטוס קוו ורואה בגרעין מכשיר הרתעה הגנתי, הניצבת מול משטר צבאי אסלאמיסטי, החותר לשינוי הסטטוס קוו באמצעות טרור המגובה באיום גרעיני התקפי. ההבדל הוא שישראל, על אף יתרונותיה האיכותיים, היא קטנה ופגיעה בהרבה מהודו, וכושר הספיגה שלה מוגבל ביותר.

לו תחפוץ בכך, איראן לא תצטרך לאיים על ישראל ישירות בגרעין בכדי לכפות על צה"ל ריסון עצמי. כפי שזמם סדאם לעשות, האיראנים עלולים לתגבר את טרור השלוחים מתוך הנחה שידיה של ממשלת ישראל כבולות. כבר היום, הלחצים על צה"ל להרחיק שלוחים מגבולות המדינה ולעצור מתקפות טילים באיבן גדולים יותר מאלה שעימם מתמודד צבא הודו. כבר היום מנהלת ישראל את המערכה בלבנון, בסוריה ובזירות רחוקות יותר, תחת סוג של מאזן אימה, בצל ארסנל הטילים העצום שבנה חזבאללה בלבנון. יכולתה של איראן (ובהמשך אולי יריבות אזוריות נוספות) להחזיק את העורף הישראלי כבן ערובה בעימות עתידי

תגדל לאין שיעור כאשר יתווסף לאיום הטילים ממד גרעיני. זאת משום שבעתיד, כל פעולת תגמול בלבנון ובסוריה (לא כל שכן על אדמת איראן), תלווה בסיכונים מסדר גודל אחר לגמרי. מערכה עתידית עלולה לייצר מתח בלתי נסבל בין הלחץ להוציא את אזרחי ישראל מן המקלטים והלחץ לעצור הסלמה גרעינית. ובדילמה שבין כניעה להסלמה – מדינת ישראל לא תוכל לגזור על עצמה שיתוק. החיפוש אחר מוצא מן הדילמה הזו צפוי להעסיק אותנו רבות בעשורים הקרובים. בהנחה שתימצא נוסחה סבירה לשימור ההרתעה האסטרטגית במציאות הגרעינית החדשה, הקושי במצב החדש צפוי להתרכז דווקא במישור התת־קונבנציונאלי. שימור חופש הפעולה של צה"ל במערכה מול הטרור הוא אולי האתגר המרכזי שעימו תצטרך מדינת ישראל להתמודד במזרח תיכון גרעיני.

רשימת המקורות:

- נקדימון, שלמה (2007). *תמוז בלהבות: הפצצת הכור העיראקי – סיפור המבצע*. ידיעות אחרונות.
- פרס, ישי (2022). *שנית לא תיפול: איך ישראל תשרוד במזרח תיכון גרעיני*. כנרת, זמורה, דביר.
- Bolton, John (2021). *The Room Where It Happened: A White House Memoir*. Simon & Schuster.
- Burr, William and Richelson, Jeffrey T. (Winter 2000/2001). "Whether to 'Strangle the Baby in the Cradle': The United States and the Chinese Nuclear Program, 1960–64." *International Security*, Vol. 25, No. 3, pp. 54–99.
- Brands, Hal and Palkki, David (Summer 2011). "Saddam, Israel and the Bomb: Nuclear Alarmism Justified?" *International Security*, Vol. 36, No. 1, pp. 133–166.
- Fravel, M. Taylor (2019). *Active Defense: China's Military Strategy Since 1949*. Princeton University Press.
- Freedman, Lawrence and Michaels, Jeffrey (2019). *The Evolution of Nuclear Strategy*, Fourth Edition. Palgrave Macmillan.
- Ganguly, Sumit and Hagerty, Devin (2005). *Fearful Symmetry: India-Pakistan Crises in the Shadow of Nuclear Weapons*. University of Washington Press.
- Ganguly, Sumit (2016). *Deadly Impasse: Kashmir and Indo-Pakistani Relations at the Dawn of a New Century*. Cambridge University Press.

- Ganguly, Sumit and Kapur, S. Paul (2010). *India, Pakistan and the Bomb: Debating Nuclear Stability in South Asia*. Columbia University Press.
- Gavin, Francis and Rapp-Hooper, Mira (n.d.). "The Copenhagen Temptation: Rethinking Prevention and Proliferation in the Age of Deterrence Dominance." Unpublished paper.
https://www.tobinproject.org/sites/tobinproject.org/files/assets/Gavin%26Rapp-Hooper_US_Preventive_War_Thinking.pdf
- Goldstein, Lyle J. (2006). *Preventive Attack and Weapons of Mass Destruction*. Stanford University Press.
- Holloway, David (1994). *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939–1956*. Yale University Press.
- Kapur, S. Paul (2017). *Jihad as Grand Strategy: Islamist Militancy, National Security, and the Pakistani State*. Oxford University Press.
- Lavoy, Peter (Ed.) (2009). *Asymmetric Warfare in South Asia: The Causes and Consequences of the Kargil Conflict*. Cambridge University Press.
- Lewis, Jeffrey (October 13, 2022). "It's Time to Accept that North Korea Has Nuclear Weapons." *New York Times*
- Lieber, Keir and Press, Daryl (2020). *The Myth of the Nuclear Revolution: Power Politics in the Atomic Age*. Cornell University Press.
- Narang, Vipin (2014). *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton University Press.
- Panda, Ankit (2020). *Kim Jong Un and the Bomb: Survival and Deterrence in North Korea*. Oxford University Press.
- Panda, Ankit and Narang, Vipin (September 4, 2017). "Welcome to the H-Bomb Club, North Korea." *War on the Rocks*.
- Perkovich, George and Dalton, Toby (2016). *Not War, Not Peace? Motivating Pakistan to Prevent Cross-Border Terrorism*. Oxford University Press.
- Riedel, Bruce (2013). *Avoiding Armageddon: America, India, and Pakistan to the Brink and Back*. Brookings Institution Press.
- Snyder, Glenn (1965). "The Balance of Power and the Balance of Terror." In Paul Seabury (Ed.), *Balance of Power*, Chandler, pp. 198–199.
- Trachtenberg, Marc (1991). *History and Strategy*. Princeton University Press.

- Trachtenberg, Marc (1999). *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945–1963*. Princeton University Press.
- Whitlark, Rachel Elizabeth (2021). *All Options on the Table: Leaders, Preventive War, and Nuclear Proliferation*. Cornell University Press.